

proto může přivítat, že v knize nalezneme věrohodnou rekonstrukci podoby a fungování středověké Příbrami, byť archeologická a písemná základna jsou poněkud skromnější. Pro lepší pochopení některých fenoménů souvisejících s náboženskými poměry a právním statusem města bude třeba podniknout další srovnávací výzkum. Nabízí se zde např. Prachatice, jejichž osud byl velmi podobný – původně církevní zboží se ocitlo v nejasném postavení na rozhraní královského a poddanského města, které se zmítalo mezi nároky původní vrchnosti, panovnické komory a šlechtických zástavních držitelů.

ROBERT NOVOTNÝ

Rudolf PROCHÁZKA, *Hrad Přerov v raném středověku (9.–11. století) a počátky mladohradištní hmotné kultury*, Archeologický ústav AV ČR, Brno, Brno 2017 (= Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 54)

547 s., ISBN 978-80-7524-002-6

Výsledky výzkumu raně středověkého osídlení na území Přerova se již před delší dobou staly důležitým archeologickým vkladem do diskusí o osudech Moravy na přelomu tisíciletí, zejména jako doklad přítomnosti polské posádky. Důvodem je primárně specifická konstrukce hradby, jež postrádá analogie v českém a moravském kontextu, zato se hojně vyskytuje na území Polska. Tyto výzkumy jsou po několik desetiletí spojeny s Rudolfem Procházkou, který je také hlavním autorem anotované knihy.

Prostor dnešního Přerova byl osídlen již před rokem 1000, nicméně množství získaných dat nedovoluje určitější závěry. S tím kontrastuje situace po obsazení posádkou Boleslava I. Chrabrého (992–1025). Tehdy je již bezpečně doloženo opevnění datované i prostřednictvím dendrodat, stejně jako značné množství sídelních objektů – odhad se pohybuje ve vyšších desítkách, autor nevylučuje ani více než sto staveb převážně srubovitého charakteru. Ty měly jak obytnou, tak hospodářskou funkci. Zatímco většina předmětů a jiných pozůstatků (nálezy zvířecích kostí) potvrzuje představu o běžném životě obyvatelstva tak, jak ji známe odjinud (převaha domácích zvířat, zejména skotu a bravu, mezi zkonsumovaným masem), keramika přináší díky autorovým bohatým zkušenostem zajímavé informace o unifikaci výrobních okruhů v rámci stabilizujících se zemských hranic.

V areálu se také našly nepřímé doklady domácího řemeslné výroby (zejména tkalcovství); kde se kovalo nebo kde se vyráběla ona keramika, není však zcela zřejmé, shromážděné analogie vybízejí k hledání této výroby v předhradí. Za to se v areálu hradu zpracovávalo obilí, případně porážela a zpracovávala domácí zvířata, což indikuje určitou míru autarkie, jejíž výši ovšem bez znalosti původu dobytka a zpracovávaných rostlin můžeme jen těžko odhadnout. Na prozkoumaných plochách chyběly doklady militarií, nálezy mincí byly ojedinělé a málo se našlo i výrobků z barevných kovů. Jen nepřímo podíl bojovnícké složky dokládá zvýšený výskyt koňských kostí, případně nadprůměrný podíl kostí lovné zvěře.

Knihou také obsahuje stručnou revizi archeologických a písemných pramenů k dějinám Moravy 10. a počátku 11. století. Procházka oslabuje představu o přemyslovském vlivu v 10. století, upozorňuje na oživení okolo roku 1000 a přiklání se pod vlivem Marzeny Matly k pozdějšímu dobytí Moravy okolo roku 1030. Upozorňuje také na odlišný charakter jižní Moravy, kde se polský vliv neměl uplatnit přímo či zásahnout do zvyklostí tamního obyvatelstva, zatímco ve středu a na severu spolu měly koexistovat piastovské družiny (Přerov) a lokální elity a jejich centra (Olomouc). To autora vede ke stručným, avšak podnětným úvahám ohledně charakteru tohoto soužití a vůbec soudobých metod ovládnání, jež se vyhýbají jednoznačné preferenci konsensu a násilí. Vycházejí z dobré znalosti soudobého diskurzu a – podobně jako jinde – z důkladné komparace s polským a českým prostředím.

Knihou Rudolfa Procházky, doprovázená celou řadou obrázků, tabulek a technických exkurzů z pera přírodovědců, představuje nejenom očekávané shrnutí informací o dlouholetých výzkumech významné lokality, avšak také cenný pokus zasadit tyto výsledky do širšího kontextu dějin střední Evropy okolo roku 1000.

DAVID KALHOUS

Daniel KOVÁŘ – Roman LAVIČKA, *Dominikánský klášter v Českých Budějovicích*, Národní památkový ústav, ÚOP v Českých Budějovicích, České Budějovice 2017 (= Miscellanea XVIII)

239 s., ISBN 978-80-850-3380-9

Předložená monografie je výsledkem osvědčeného spojení profesí historické a uměnovědné – jde

o společné dílo archiváře Daniela Kováře a historika umění Romana Lavičky. Dvojí, často se prolínající pohled na dějinné osudy a stavební a umělecký vývoj kláštera postihuje více než sedm století – od jeho založení po polovinu 13. století až po současnost, byť dominikáni zde sídlili jen do roku 1785.

Úvodní pasáže publikace naznačují proměňující se místo dominikánského konventu v duchovním a liturgickém, ale současně i sociálním a právním smyslu, a svým způsobem i v některých dalších rovinách života města (správní, politicko-reprezentativní), se specifickým přesahem do oblasti militární (obrana města obehnaného hradbami, při nichž bezprostředně ležely mendikantské řádové domy). I budějovický konvent totiž vznikl při městských hradbách a jeho počátky spadají do období výrazné vlny zakládání řádových domů v nově vznikajících městech, především královských, v padesátých až šedesátých letech 13. století. Již samotné spojení klášterní lokace, tedy vymezení polohy v areálu nově zakládaného města, s osobou známého purkrabího a lokátora Hirza naznačuje význam podniku v mocenské koncepci Přemysla Otakara II.

Rané období kláštera je dokumentováno relativně nečetnými písemnými doklady (navíc zčásti dochovanými až z pozdější doby), cenné svědectví představují odpustkové listiny a také testamenty. Jejich údaje nejednou poskytují datum ante či post quem především z hlediska postupu výstavby areálu – příkladem může být dokončení ambitu až po roce 1382. Z hmotných památek jsou dochovány erby a měšťanské znaky, jakož i náhrobníky, vše až počínaje pokročilým 14. stoletím. Postup výstavby nejlépe dokumentuje architektura, zatímco ostatní typy pramenů poskytují především operné body na pomyslné časové ose. Teprve od 17. století přibývají veduty města (na počátku této řady stojí Willenbergův prospekt z roku 1602) a následně i plány: města, jeho částí a od 19. století i detailní stavební plány přímo z prostoru kláštera.

Budějovický dominikánský klášter náleží k nejlépe dochovaným komplexům svého druhu v České republice – zjevně i proto v minulosti opakovaně upoutal pozornost z hlediska svého stavebního vývoje. V návaznosti na přehled dosavadního bádání autoři předkládají „nový pohled na výstavbu klášterního kostela v průběhu 13. a 14. století“. Jde o obsáhlou rekonstrukci jednotlivých souběžných i návazných etap stavebního vývoje kostela. První (presbytář, respektive provizorium prvotní svatyně) vymezuje rok 1274, doložený memoriálním nápisem. Zaklenuťí hlavní lodi zhruba o století později, ve třetí čtvrtině

14. století, je příkladem velmi dlouhé, doslova několik generací trvající „stavební etapy“ vzniku jednotlivých klášterů. To platí i pro souběžně probíhající výstavbu samotného kláštera (konvent, kapitulní síň, křížová chodba), v knize pojednanou návazně. S chronologií postupu výstavby jednotlivých částí klášterního areálu koresponduje i jejich vnitřní výzdoba, tj. nástěnné malby, více či méně fragmentárně dochované v kostele i v areálu kláštera (zde především v ambitu); v kontextu rekonstrukce podoby interiéru areálu a jeho vnitřního vybavení jsou pojednána i díla deskové malby a díla sochařská, jejichž pořízení souviselo s klášteřem prokazatelně anebo s velkou měrou pravděpodobnosti.

Písemné prameny – vedle spíše pomocné a doplňující role z hlediska stavebního vývoje areálu – mají prvořadou úlohu pro poznání řady dalších aspektů vnitřních dějin kláštera i jeho role v životě města i v širším měřítku. Díky nim například víme, že ve třicátých letech 14. století právě v jeho prostorách probíhaly známé inkviziční výslechy, poměrně detailně protokolárně dokumentované; klášter nepochybně býval jedním z míst, jež při svých cestách do Budějovic či přes Budějovice navštívili čeští panovníci, a snad přímo v klášterním areálu bývali v některých případech se svým cestovním dvorem ubytováni. V literatuře nechybějí ani spekulace, že k osobám českých králů, jmenovitě Karla IV. a Václava IV., se vztahují i části malířské výzdoby v prostorách křížové chodby. Výrazem právní subjektivity konventu byla pečeť, jejíž podobu známe od poloviny 14. století.

Budějovický klášter byl jedním z mála dominikánských řádových domů, které přečkaly období husitské revoluce. Zakotvení kláštera v sociálních sítích a životě města a v širším smyslu i regionu lze detailněji, respektive celistvěji sledovat až od pozdního středověku, kdy dochované prameny dovolují pokročit z roviny punktuálních dokladů (jež i tak o vztazích ke klášteři vypovídají namnoze jen torzovitě – např. donační listiny, testamenty, hmotné doklady) k souvislejšímu výkladu. Fakt, že mezi příslušníky sociálních sítí kláštera nacházíme jak budějovické měšťany, tak i šlechtice, není sám o sobě překvapivý. S tím souvisí i struktura klášterních statků, jeho stavební a umělecký vývoj, úloha kláštera jakožto jednoho z klíčových duchovních ohnisk v oblasti a místa liturgické paměti pestré škály osob, z nichž některé zde našly i místo svého posledního odpočinku. Možnosti poznání i v tomto směru omezuje pramenná základna, odrážející (a to v pramenech písemných, např. v donačních listinách, testamentech apod., i hmotných, jako byly erby/

znaky, náhrobníky a další funeralsia) jen špičky sociálních sítí, přičemž mezi těmi, jejichž vazby ke klášteřu nezanechaly v pramenech stopu, bychom našli jistě celou řadu chudších měšťanů, ale také venkovanů. K některým významnějším rodům, jako jsou budějovičtí Klaricové, ze šlechty především páni ze Strakonice, by v publikaci mohla být zmíněna speciální literatura: v prvním případě studie Karla Pletzera, ve druhém knihy Simony Kotlárové a Miloslava Svobody. Jediným typem pramene reprezentativního pro studium sociálních sítí bývají nekrologia, z budějovického dominikánského konventu se pro středověk ovšem žádná nedochovala.

Unikátem je řada klášterních účtů, dochovaná téměř kontinuálně od šedesátých let 15. století a evidující příjmy a vydání. Vedle vhledu do klášterní „kazdodennosti“ účty nabízejí svědectví o stavebních aktivitách, včetně průběžné rekonstrukce a údržby. Za pozornost stojí i otázka zdrojů financování – šlo především o prostředky města, ale díky účtům známe také například místa, odkud se do klášterního areálu dovážel stavební materiál. Účty přibližují i vnitřní vybavení konventu; občasné najdeme zmínky o knihovně, nákupu knih apod. V případech uměleckých děl (z dobového pohledu prvků vybavení klášteřa) i tentokrát narážíme na obvyklý jev: údaje písemných pramenů se neprotínají s dochovanými díly.

Obsažným souborem aspektů klášterního vývoje, primárně se odvíjejících od sociálních sítí a postavení klášteřa v životě a hospodářství města, se autoři zabývají v kapitole „Klášteř na sklonku středověku a v předbělohorských časech“. Výklad je zde strukturován do řady dílčích oddílů. Výchozí jsou ekonomické předpoklady fungování klášteřa a odtud se značnou měrou odvíjí jeho pozdně gotický stavební vývoj, umělecká výzdoba i poměrně intenzivní provoz liturgický, spjatý mimo jiné s funkcí klášteřa jakožto pohřebiště. Přesah do života města i jeho okolí mělo misijní působení dominikánů, stejně jako jejich účast na liturgických svátcích a fungování náboženských bratrstev. Z hlediska chronologického je výklad poněkud disproporční – to je ovšem dáno kvantitou i kvalitou dochovaných pramenů, tedy aspekty, jež v tomto případě odrážejí globální tendence. Těžištěm jsou desetiletí okolo roku 1500, kdy byl stavební vývoj klášterního areálu svou pozdně gotickou etapou nadlouho završen. Klesající objem písemné dokumentace i zachytitelných stavebních aktivit nejpozději od poloviny 16. století odráží úpadek klášteřa, „kvantifikovatelný“ klesajícími počty řeholníků, jak je explicitně doloženo již ve čtyřicátých letech 16. století.

Do této doby spadá také záměr městské obce na sebe převést patronát klášteřa, k čemuž panovník, držitel zakladatelských práv, roku 1549 svolil. Následující období stagnace, vzdor očividným snahám městské obce o oživení života v klášteři, mělo některá specifika: například pronájmy částí klášterního areálu (z čistě pragmatických důvodů, neboť spolu s patronátem ležela na bedrech obce i povinnost financovat alespoň nezbytnou stavební údržbu), přičemž již roku 1531 si přímo v ploše hřbitova při klášteři město vystavělo sýpku, po polovině 16. století se objevuje solnice. Její dodnes stojící budova může být symbolem koexistence města s klášteřem, do níž jako třetí strana vstupovali královští úředníci, takže byly další a další části klášteřa zabírány pro potřeby ryze světské.

Období městské kolatury znamenalo také ztráty vybavení a knih, jakož i rozličné krácení příjmů klášteřa; úpadek po duchovní stránce spíše než počty řeholníků odrážejí negativní zprávy o jejich chování. Dochované náhrobníky i písemné zmínky současně dokládají, že v klášteři se i nadále pohřbívalo, a také donace naznačují, že obraz dominikánského domu ve vnitřním obyvatel města zjevně zcela temný nebyl. Z pozdního 16. století je v ambitu dochován epitaf měšťanské rodiny s námětem Zákona a milosti, odpovídající pojetí Lucase Cranacha st. z roku 1529 – dokládá nejen tehdejší podporu klášteřa v prostředí měšťanských vrstev, ale současně slouží jako ilustrace dlouhého života uměleckých zůřů.

Snahy po obnově řeholního života, zachytitelné od sedmdesátých let 16. století, do nichž se příležitostně vkládali i pražští arcibiskupové, vyvolávaly ze strany obce ambivalentní reakci. Nesporná prestiž klášteřa jakožto místa liturgické paměti se tu prolínala s obavami z restitucí zabraných částí areálu klášteřa i obcí spravovaného klášterního majetku. Pozoruhodnou výpověď nabízejí doklady dokumentující nezáměr městské obce o osudy hřbitova, plundrovaného psy a svíněmi a zanášeného odpadem.

Předcházející vývoj byl přerušen válečnými událostmi roku 1620. Období barokní obnovy klášteřa a další osudy celého komplexu, včetně stavebního vývoje, úprav interiérů a obměny mobiliáře zvláště v pozdním 19. století a na počátku 20. století, jsou pojednány v závěrečné třetině publikace (dominikánský klášteř byl zrušen roku 1785, následně jej získali piaristé poté, co museli nově vystavěnou kolej vyklidit pro potřeby budějovického biskupství, a po odchodu řádu z Budějovic od osmdesátých let 19. století redemptoristé). Toto období již leží na okraji medievisticky zaměřené anotace, kterou lze zakončit konstatováním,

že za své unikátní dochování vděčí klášterní komplex nemalou měrou limitovaným finančním prostředkům. Ty bylo potřeba vynakládat v první řadě na průběžnou údržbu a na velkorysou barokní přestavbu se jich již nedostávalo.

Publikace založená na detailním archivním výzkumu, stavebněhistorickém a uměleckohistorickém rozboru přináší celou řadu nových poznatků, ale také interpretací. Představuje modelovou monografii svého druhu, zvláště díky celistvé koncepci i těsnému propojení slova a obrazu. Kniha je bohatě vybavena současnými

i archivními fotografiemi exteriérů a interiérů, nechybějí reprodukce starých plánů a vyobrazení, ale ani 3D modely jednotlivých fází stavebního vývoje klášterního areálu. V reprezentativním průřezu jsou i obrazem zastoupeny stěžejní typy písemných pramenů (především listiny a účty), z hmotných památek vedle maleb a děl sochařského umění je třeba zmínit důkladnou fotografickou i doprovodnou textovou dokumentaci náhrobníků.

ROBERT ŠIMŮNEK